

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA DERGİSİ

Yıl: VI Sayı: 12 Sayfa: 1 – 240 SBArD Eylül 2008 ISSN 1304 – 2424

Recep CENGİZ-Ramazan SARIÇİÇEK; Nesimi'nin Şiirlerinde Ortodoks ve Heterodoks Düalizmi	1 – 19
Burak GÜMÜŞ; Erinnerungspolitische Bemuhungen Im Rahmen Des Alewitischen Opferdiskurses Bezüglich Kerbela Und Dem Osmanischen Reich	21 – 52
İbrahim ÖZCOŞAR; 19. Yüzyılda Diyarbakır'da Hıristiyan Cemaatler	53 – 69
Fatih YAĞMUR; Çocuk İstismarı ve İhmali	71 – 78
Ali KOZAN; Tarih Yazımında Tarafsızlık Problemi: İlk Dönem Siyer-İslam Tarihi Yazıcılığı Örneği	79 – 93
Metin Ziya KÖSE; Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Ticarete Türk Tüccarların Rolü (XVI-XVII. Yüzyıllar)	95 – 107
Fahri TÜRK; Die Palästinapolitik Des Osmanischen Reiches Während Des Ersten Weltkrieges (1914-18)	109 – 117
Ahmet KOLBAŞI; Koçi Bey Risalesi'ne Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet- Halk Münasebetlerini Etkileyen Faktörler	119 – 129
Mehmet Ali SARI-Ferhat AĞIRMAN; "Tarihte İlerleme İdesi"nin Biçimsel ve Tarihsel İki Kaynağı: Augustinus'un ve Aydınlanma'nın Tarih Anlayışları	131 – 148
Yahya SUZAN; El-Hâcîrî ve Divânı	149 – 174
Hasan YAVUZER; Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Yapılanması İçinde Cami Hizmetlerine Sosyolojik Bir Bakış	175 – 199
Hakan TAŞDEMİR-Murat ÇINAR; Avrupa Birliği Hukukunda Bir Esnek Hukuk Aracı Olarak Açık Koordinasyon Yöntemi ve Entegrasyona Kazandırdıkları	201 – 210
Leyla ÇAKICI GERÇEK; İş Sağlığı ve Güvenliği Mevzuatı	211 – 227
Ahmet KANKAL-Ahmet ÇIHAN; XIX. Yüzyılın Başında İstanbul'da Yayınlanan Gazeteler	229 – 240

SBArD 2008, 12

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA DERGİSİ

Yıl: VI Sayı: 12 Sayfa: 1 - 240 SBArD Eylül 2008 ISSN 1304 - 2424

Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Edebiyat, Hukuk, Psikoloji, Sanat, Sosyoloji, Tarih ve diğer sosyal bilim dallarındaki bilimsel çalışmaların yılda iki kez -Mart ve Eylül- aylarında yayımlandığı hakemli bir dergidir.

Yayıncı

Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği (AKADER)
Turgut Özal Bulvarı Onur Apt. No: 56/5 Bağlar-Diyarbakır / Türkiye
Internet: www.akader.org -- www.akader.info

Sahibi

AKADER adına S. Ahmet ATAĞ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Ahmet CİHAN

Baş Editör

Prof. Dr. Ahmet KANKAL

Editörler Kurulu

Doç. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Din Bilimleri)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Salih ERPOLAT (Tarih)
Yrd. Doç. Dr. Kenan YAKUBOĞLU (Felsefe)
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Fazlı ERGÜL (Eğitim Bilimleri)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet HAZAR (Türk Dili ve Edebiyatı)
Arş. Gör. Ömer ERGÜN (Hukuk)

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Ahmet KELEŞ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARIBIYIK
Yrd. Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ
Öğr. Gör. S. Ahmet ATAĞ

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA DERGİSİ

Yıl: VI Sayı: 12 Sayfa: 1 – 240 SBArD Eylül 2008 ISSN 1304 - 2424

İletişim Adresleri

Prof. Dr. Ahmet Kankal
Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
50300 Nevşehir / Türkiye

Tel: 0535 978 38 18
0505 631 33 17
ahmetkankal@hotmail.com

Arş. Gör. Ömer Ergün
Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
21280 Diyarbakır / Türkiye

Tel: 0505 631 77 70
omergun@dicle.edu.tr

www.akader.org --- www.akder.info

Atıf Önerisi Örneği
SBArD 2005 Sy. 6, sh. 15
SBArD 2005, sh. 15

Baskı – Cilt
Damla Ofset
www.damlaofset.com.tr
Ocak 2009

SBArD 2008, 12

Recep CENGİZ-Ramazan SARIÇİÇEK NESİMİ'NİN ŞİİRLERİNDE ORTODOKS VE HETERODOKS DÜALİZMİ	
ORTODOKS AND HETERODOKS DUALISM IN THE NESİMİ'S POEMS	1 – 19
Burak GÜMÜŞ ERINNERUNGSPOLITISCHE BEMUHUNGEN IM RAHMEN DES ALEWITISCHEN OPFERDISKURSES BEZUGLICH KERBELA UND DEM OSMANISCHEN REICH	
ALEVİ MAZLUM SÖYLEMİ ÇERÇEVESİNDE KERBELA VE OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE İLGİLİ ANMA POLİTİKASI DENEMELERİ	21 – 52
İbrahim ÖZCOŞAR 19. YÜZYILDA DİYARBAKIR'DA HİRİSTİYAN CEMAATLER	
CHRISTIAN COMMUNITIES IN DİYARBAKIR IN THE 19 TH CENTURY	53 – 69
Fatih YAĞMUR ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ	
CHILD ABUSE & NEGLECT	71 – 78
Ali KOZAN TARİH YAZIMINDA TARAFSIZLIK PROBLEMİ: İLK DÖNEM SİYER-İSLAM TARİHİ YAZICILIĞI ÖRNEĞİ	
THE PROBLEM OF NEUTRALITY IN WRITING HISTORY: THE TEXT OF FIRST PERIOD SİYER-ISLAMIC HISTORY WRITING	79 – 93
Metin Ziya KÖSE OSMANLI DEVLETİ'NDE ULUSLARARASI TİCARETTE TÜRK TÛCCARLARIN ROLÜ (XVI-XVII. YÛZYILLAR)	
THE ROLE OF TURKISH MERCHANTS IN INTERNATIONAL TRADE IN OTTOMAN EMPIRE (XVI-XVII TH CENTURIES)	95 – 107
Fahri TÜRK DIE PALÄSTINAPOLITIK DES OSMANISCHEN REICHES WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGES (1914-18)	
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NİN FİLİSTİN SİYASETİ (1914-18)	109 – 117

OSMANLI DEVLETİ'NDE ULUSLARARASI TİCARETTE TÜRK TÛCCARLARIN ROLÛ (XVI-XVII. YÛZYILLAR)

Metin Ziya KÛSE*

Özet / Abstract

Türklerin ticaret ile ilgilenmediklerine dair yanlış bir kanaat oluşmuştur. Osmanlı Devleti döneminde hatta daha öncesinde Türklerin ticaretle ilgilendiklerini ispat eden birinci el kaynaklar mevcuttur. Mevcut makalede seçilen tarihsel dönemin ticari faaliyetler açısından oldukça yoğun bir zamana denk gelmesi, Türklerin ticarete oynadıkları rolün ortaya çıkarılmasında önemli bir hareket noktası olmuştur. Uluslar arası ticarete buldukları şehirlerde kalıp, temsilcileri vasıtasıyla alış veriş yapan tüccarlar olduğu gibi, Avrupa'nın çeşitli ticaret şehirlerine gitmekten geri kalmayanlar da bulunmaktadır. Nihayet, yaygın olan yanlış görüşün aksine Osmanlı Devleti'nde ticaretle sadece azınlıklar değil, Müslüman Türk tüccarlar da dâhil olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Uluslar arası ticaret, Türkler, Tüccar, Venedik, Dubrovnik,

THE ROLE OF TURKISH MERCHANTS IN INTERNATIONAL TRADE IN OTTOMAN EMPIRE (XVI-XVIITH CENTURIES)

There is a incorrect opinion about Turks are not interested in commerce in Ottoman Empire. First hand sources are available. In this article, selected historical era is very busy in commercial activity. Thus, discovering the Turkish role on international trade is important starting point. Finally, on the contrary of the common opinion, not only minority, but Muslim Turks were also including international trade.

Key Words: International Trade, Turks, Merchant, Venice, Ragusa

İster asker, ister reaya, isterse diğer gruplardan olsun, Müslüman Türklerin ticaretle uğraşmadığı, alçaltıcı ve küçük düşürücü buldukları, hatta bunun yerleşmiş bir devlet görüşü olduğu şeklinde yapılan genellemeler günümüzde anlamını yitirmektedir¹.

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. metinziya@nevsehir.edu.tr

¹ Bu anlayışa vurgu yapan Şerafettin Turan'ın görüşleri için bk. "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi", *Belleken*, XXX/126, Ankara 1968, s. 247. Eric Dursteler'in Türklerin ticaretle ilgilenmediklerine dair Batı'da yerleşen kanının tarihsel kökenlerine yaptığı vurgu hakkında bk. Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s.158 vd. Robert Mantran, Türklerin ticaretten hoşlanmadıklarını, yabancı bir ülkeye gidip ticaret yapmanın alçaltıcı olduğunu düşündüklerini, bu yüzden ticaret alanında boşluk oluşmaması için Osmanlı tebaası Yahudi ve Rumların yabancılarla ticaret yapmalarını destekledikleri belirtmektedir (*XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1995, s. 77-79). Yine Mantran'ın, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin, Asya ticaretinde sadece aracı bir rol oynadığını ve ticaretten vergi toplamak siyasetinin dışında, uluslar arası sahada bir ticarî gelenek geliştiremediğine dair kanısı için bk. *age*, s. 125-136.

Her şeyden önce ticaret Müslümanlar arasında oldukça saygı gösterilen bir uğraştı. Tüccarlar İslamî kurallarda da belirlendiği üzere diledikleri mekânlara gitme, merkezi ticaret şehirlerinde bulunma ve ticaret yapma hakkına sahiptiler². Bunun neticesi olarak hem batıda hem de doğuda Osmanlı tüccarlarını görmek mümkün olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Türk tüccarların uluslar arası ticarete oldukça aktif olduklarını ortaya çıkarılmış bulunmaktadır. Anadolu'da Ceneviz ve Venedikli tüccarlar baskın bir rol üstlenmişken Türkler de onlardan geri kalmamaktaydı. Hacı Mustafa, Katip Paşa, İzmitli Ahmed, Samsunlu Ramazan, Ali Paşa, Kadı Rastan, Hoca İsa, Mustafa, İsmail, Saliet, Kadı Musa, Hoca Mualla ve diğerleri bakır, kumaş, mum, baharat, üzüm, cam eşyalar ile diğer malların alım satımını yapıyorlardı³. Bunun dışında Türk tüccarlar, daha Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda diğer ülkelere gitmekten de geri kalmıyorlardı⁴.

XV. yüzyıl sonlarında Bursa'da Türk tüccarlar ticarî faaliyetlere katılmaktaydılar⁵. Karadeniz tarafında da Türk tüccarların ticaretle ilgilendikleri görülmektedir. 1487-1490 tarihli Kefe Gümrük Bakaya Defteri ile Kili ve Akkırman'a ait gümrük defterlerinde kayıtlı tüccarlardan önemli bir kısmının imparatorluğun çeşitli bölgelerinden gelen Türk tüccarlar olduğu anlaşılmaktadır⁶.

² İslam devletlerinin ve Osmanlı Devleti'nin ticarete bakış açısı ortaya çıkaran ve birer müteşebbis olarak tüccar sınıfının oluşumunu belirleyen Halil İnalıcık'ın görüşleri için bk. "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, London 1978, s. 97-140. Aynı konuda bk. Bruce Masters, "Patterns of Migration to Ottoman Aleppo in the 17th and 18th Centuries", *International Journal of Turkish Studies*, 4/1-2, Madison Wisconsin 1987-1988, s. 77. Osmanlı tüccarlarına ait kayıtların yetersizliğinin, ticaretle ilgilenedikleri sonucunu doğurmayacağını belirten Faroqhi'nin görüşleri için bk. Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (ed. Halil İnalıcık-Donald Quataert), II, İstanbul 2004, s. 607 ve 644. Türklerin ticarî faaliyetlerine ilişkin fazla veri bulunmamasının iki önemli nedeni olduğunu belirten Frangakis-Syrett'e göre bunlardan ilki Türklerin genellikle Avrupalılarla, Avrupalı araçlar yoluyla ilişkiye geçmeleri, diğeri ise çoğunlukla Musevi, kimi zaman Ermeni, nadiren Rum olan simsarları kullanıyor olmalarıydı (Elena Frangakis-Syrett, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, İzmir 2006, s.101).

³ Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge 1999, s. 22-23. Eser içerisinde muhtelif yerlerde Türk tüccarların adları zikredilmektedir. Mastik ticareti yapan Hacı Mustafa için bk. s. 26, deri ticareti yapan Azi (Aziz) ve Yahya için bk. s. 30-31, mum satan Samsunlu Ramazan için bk. s. 35, esir ticareti yapan ve Memluklu sultanına esir satmak için Kahire'ye giden Türk tüccarlar için bk. 41, Sakız'da buğday ticareti yapan Sipahi Bayezid için bk. s. 64, şap ticareti yapan Türkler için bk. 82, üzüm ve kumaş ticareti yapan İzmitli Ahmet için bk. s. 75 ve 107, pamuk satan Katip Paşa için bk. s. 109, yukarıda mastik ticareti yapan ancak bu kez bakır ticareti yapan Bursalı Hacı Mustafa için bk. s. 118.

⁴ Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge 1999, s. 140.

⁵ Suraiya Faroqhi, "Ticaret: 1480'lerde Bursa Tüccarları", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, İstanbul 2003, s. 153-177.

⁶ Halil İnalıcık, "The Register of the Arrerars of the Customs Dues of Caffa, 1487-1490", *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea, I, The Customs Register of Caffa, 1487-1490*, Harvard University 1995, s. 79-86 ve "Shipowners, Captain and Merchants in the Black Sea, 1487-1506, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea, I, The Customs Register of Caffa, 1487-1490*, Harvard University 1995, s. 114-115.

XVI. yüzyıl başlarında Mısır'a giden Anadolu tüccarları, İskenderiye'den İstanbul ya da Anadolu sahillerine hem baharat, hem de diğer doğu mallarını taşımaktaydılar. Bununla da kalmayarak 1504'te Türk, Yahudi ve Marunî uyruklu Osmanlı tüccarları, Venedik yönetiminin Venedik limanına gelen yabancı tüccarlara uyguladığı sıkı kontrol ve tahsil ettiği yüksek vergilere rağmen, İskenderiye'ye düzenli seferlerle gelen Venedik gemilerine yükledikleri baharat ve diğer mallarını Venedik'e götürmekten çekinmiyorlardı⁷.

Güney Hindistan'ın batı sahillerinde *Rumi* olarak adlandırılan, azımsanmayacak sayıda Osmanlı tüccarının çeşitli ticarî faaliyetler içerisinde buldukları anlaşılmaktadır. Baharat ve Hint kumaşlarının ticaretini yapan Rumilerin dışında Kahire'de de benzer ticarî faaliyetlerde bulunan ve *el-Halil Han'ında* ikamet eden Rumilerin varlığına Andre Raymond işaret etmektedir. Hem iç hem de dış ticarete aktif olan Kahire Rumileri, daha çok güney Anadolu'dan olup, özellikle kereste ticareti yapmaktaydılar⁸.

Hassa tacirleri denilen bir tüccar zümresi bulunmaktadır ki, bizzat padişah tarafından görevlendirilen bu Müslüman ve diğer dini cemaat mensubu tüccarların idaresi *tacir başına* verilmişti⁹. Hassa tüccarlarını Moskova'da kürk ticaretinden, Venedik'teki lüks kumaşlar ticaretine kadar geniş bir coğrafyada görmek mümkün olmaktadır¹⁰. Ayrıca Osmanlı idaresindeki yerlerden de mal temin eden hassa tacirlerine rastlamak mümkündür¹¹. Bunun dışında elçilik göreviyle çeşitli ülkelere gönderilen çavuşların padişah ve diğer üst düzey devlet görevlileri adına ticaret yaptıkları da olurdu¹².

XVII. yüzyıl ortalarına ait İskenderun gümrük defterindeki kayıtlara göre, 1660-61 yılları içerisinde on iki aylık dönemde iskelede çeşitli ticarî faaliyette bulunan tüccarların hemen hemen yarıya yakını Türk tüccarlardır. Diğer yarısı ise Osmanlı tebaası gayrimüslimler ile yabancı tüccarlardan meydana gelmektedir. Bu dönemde

⁷ Palmira Brummet, "Competition and Coincidence: Venetian Trading Interests and Ottoman Expansion in the Early Sixteenth-Century Levant", *New Perspectives on Turkey*, 5-6, İstanbul 1991, s. 34 ve 38.

⁸ Suraiya Faroqhi, "Merchant Networks and Ottoman Craft Production", *Urbanism in Islam*(ed. T.Yukama), Tokyo 1989, s. 104-105.

⁹ Suraiya Faroqhi, "Textile Production in Rumeli and the Arab Provinces: Geographical Distribution and Internal Trade (1560-1650)", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1980, s. 78-80.

¹⁰ XVI. yüzyıl ortalarında hemen her yıl Moskova'ya gönderilen hassa tacirleri için bk. Dariusz Kolodziejczyk, "The Export of Silver Coin Through the Polish-Ottoman Border and the Problem of the Balance of Trade", *Turcica*, 28, 1996, s. 107; Andrej Dzubinski, "16.-18. Yüzyıllarda Polonya-Osmanlı Ticareti", *Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, İstanbul 1999, s. 40 ve Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 338. Bir hassa taciri olan Dergâh-ı Âli Çavuşu Cafer'in, Hasan ve Mehmet adlı iki adamını, 1589'da 14.5 yük ipekle Venedik'e gönderip, dönüşlerinde saray için bazı meta almak üzere görevlendirdiğine dair bk. Turan, "Venedik'te Türk Ticaret...", s. 243.

¹¹ Manisalı iki Yahudi, şehzade Mehmet'in (III) saray ihtiyaçlarını karşılamak üzere ticaret yapmaktaydılar (Feridun Emecen, *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri*, İstanbul 1997, s. 90).

¹² Mesela, Venedik'le ticari bağlantıları olan Hamza Çavuş'a ve Derviş Çavuş'a dair bk. Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 164 ve 166.

İskenderun'un henüz bir yerleşim merkezi olmadığı göz önünde bulundurulursa, Türk tüccarların önemli bir kısmı İmparatorluğun diğer yerlerinden İskenderun'a gelmişlerdir¹³.

Girit'in Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra adada Türk tüccarların gittikçe güç kazanmaya başladıkları görülmektedir. Bunlar içerisinde Bezirgân Hacı Hüseyin Beşe, Ali Ahmet Beşe bin Mehmet, Mehmet Beşe bin Davut gibi tüccarlar önemli sayılacak derecede ticari faaliyetlerde bulunmaktaydılar¹⁴.

Görüldüğü üzere Türkler ticaretle ilgilenmekteydiler. Bunun doğal sonucu olarak Türk tüccarların, Avrupa'da değişik yerlerde ticari faaliyetlere bizzat katıldıklarına şahit olunmaktadır. Mesela, Cemal Kafadar, XVI. yüzyılda Ankona'da Osmanlı tebaası tüccarlar içerisinde Türk olanların sayısının hiç de azımsanmayacak olduğunu ispat ediyor ve bu konuda yapılan yanlış değerlendirmenin yeteri kadar araştırma yapılmamış olmasına bağlıyor¹⁵. Ayrıca, 7 Mart 1545 tarihli bir hükme göre, Ankaralı tüccar Hacı Kemal ticaret yapmak üzere Ankona'ya gitmekteydi¹⁶. 1563'te deniz yoluyla Ankona'ya ve Venedik'e kadimden beridir sof götüren Müslüman ve Yahudi Osmanlı tüccarları bulunmaktaydı¹⁷. XVII. yüzyılda da Osmanlı tüccarlarının Ankona'daki faaliyetleri hatırı sayılır oranda önemliydi¹⁸.

XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı tüccarları Londra'ya kadar gitmekteydiler¹⁹. XVII. yüzyıl ortalarında İzmir'de çivit ticaretinde ve Balyabadra'da (Mora) kuş üzümü ticaretinde İngiliz tüccarları ile çeşitli ilişkileri olan Osmanlı tebaası Yahudi, Ermeniler yanında Türk tüccarları da bulunmaktadır. Örneğin, Balyabadra'da üzüm tüccarlığı yapan Ebu Suud Efendi ve Mehmet Ağa oldukça zenginlerdi²⁰.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında gerek devlet tüccarı gerekse Türk müteşebbis tüccarların deri, kürk ve kalay satın almak üzere Moskova ile Litvanya-Polanya'ya kadar uzanan ticaret yolculukları da ortaya çıkarılmıştır²¹. Bunun yanında,

¹³ Suraiya Faroqhi, "Traders and Custom Officials in 1660's İskenderun", *New Perspectives on Turkey*, 5-6, İstanbul 1991, s. 113-114.

¹⁴ Molly Grene, *A Shared World Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, Princeton 2000, s. 154-163.

¹⁵ "A Death in Venice(1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima", *Journal of Turkish Studies*, 10, Cambridge-Mass. 1986, s.191-218.

¹⁶ Halil Sahillioğlu, *Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, İstanbul 2002, s. 254, 341 numaralı hüküm.

¹⁷ Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, V-VIII/9-12, Ankara 1968-71, s. 123.

¹⁸ Mahmut H. Şakiroğlu, "Venedik'teki Türk Ticaret Merkezi (Fondaco Dei Turchi) Hakkında Yeni Bilgiler ve Bunun Ticaret Tarihimizdeki Yeri", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, II, İstanbul 1989, s. 617 ve Nelly Hanna, *Making Big Money in 1600 The Life and Times of İsmail Abu Taqiyya, Egyptian Mercant*, Syracuse-New York 1998, s. 64-65.

¹⁹ Eric R. Dursteler, "Commerce and Coexistence: Veneto-Ottoman Trade in the Early Modern Era", *Turcica*, 34, Paris 2002, s. 125 ve Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 169.

²⁰ Daniel Goffman, "Ottoman Millets in the Early Seventeenth Century", *New Perspectives on Turkey*, 11, İstanbul 1994, s. 148-149 ve 151.

²¹ Gilles Veinstein, "Marchands ottomans en Pologne-Lituanie et en Moscovie sous le regne de Soliman le Magnifique", *Cahiers du Monde russe*, 34, 1994, s. 713-738.

Ankaralı sof tüccarları, Polonya'ya kadar giderek alış veriş yapmaktaydılar²². Ayrıca, Lviv (Lvov)'e ticaret yapmaya giden Bursalı ve Suriyeli tüccarlar bulunmaktaydı²³.

Faroqhi'ye göre, Osmanlı tüccarları Dubrovnik'le de sıkı ticarî bağlar meydana getirmişlerdi²⁴. Hersek'teki taşra görevlilerinin Dubrovnikliler ile ticarî bağlantılarının bulunduğunu iddia etmek şaşırtıcı olmayacaktır. Zira Hersek'e gönderilen Dubrovnik elçileri, önceden beylerbeyi olan İbrahim tarafından Dubrovniklilerin kendisine borcu olduğu gerekçesiyle hapsedilmişlerdi²⁵. Sabık beylerbeyi, adamı Hasan vasıtasıyla çuha ve kumaş almak niyetiyle bir miktar parayı Dubrovnik'e göndermişti. Ancak kendisi sefere çıktığından Hasan Dubrovniklilerden malı almıştı. Ancak ne olduysa bundan sonra olmuş, beylerbeyi kumaşları teslim almadığını iddia ederek malın kendisine verilmesini istemişti²⁶.

XVII. yüzyıl ortalarında da Dubrovnik'e ticaret için giden Türk tüccarlara rastlanmaktadır. Sofçu Elhac Hasan'ın, Dubrovnik'ten İstanbul'a dönerken Nova kalesi askerlerinden bazılarının eşkıyalık yapmaları nedeniyle malları gasp edilmişti. Bosna beylerbeyi ve diğer görevliler eşkıyalık yapan kimselerin bir an önce yakalanmaları konusunda ikaz edilmekteydi²⁷.

Türk tüccarların uluslararası ticaret yaptıkları yerler arasında kuşkusuz Venedik'in yeri önem arz etmekteydi. XIV. yüzyıl başlarında Türk tüccarların Venedik'e gidip geldikleri bilinmektedir²⁸. 1419 tarihli Osmanlı-Venedik barış antlaşmasında ilk kez Venedik'teki Osmanlı tüccarlarından bahsedilmiştir. Buna göre, Venedik'e giden Osmanlı tebaası tüccarlar, Osmanlı topraklarına gelen Venedikliler ile aynı haklara sahip olacaktı²⁹. XV. yüzyıl sonlarına doğru artan Osmanlı tüccarlarının Venedik'e gidiş gelişleri, XVI. yüzyıl başlarında düzenli seferlere dönüştü. 1504'te Mısır'a giden Türk, Yahudi ve Maruni uyruklu Osmanlı tüccarları, Venedik yönetiminin Venedik limanına gelen yabancı tüccarlara uyguladığı sıkı kontrol ve tahsil ettiği yüksek vergilere rağmen İskenderiye limanına yanaşan Venedik gemilerine

²² Andrej Dzubinski, "16.-18. Yüzyıllarda Polonya-Osmanlı Ticareti", *Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, İstanbul 1999, s. 40.

²³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, I, İstanbul 2000, s. 345.

²⁴ Faroqhi, "Textile Production in Rumeli and the Arab Provinces: Geographical Distribution and Internal Trade (1560-1650)", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1980, s. 78-80.

²⁵ 6 Muharrem 1015 (14 Mayıs 1606), Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Düvel-i Ecnebiye Defterleri (D.EC), 13/1, s. 34/134.

²⁶ 11 Safer 1015 (18 Haziran 1606), BOA, D.EC., 13/1, s. 34/137.

²⁷ Evahir-i Cemaziyelevvel 1058 (22 Haziran 1648), BOA, D.EC., 15/3, s. 53/22. Sofçu Elhac Hasan'ın mallarını gasp eden eşkıyaların bir an önce yakalanması için merkezden gönderilen diğer hükümler için bk. Evasıt-ı Muharrem 1059 (29 Ocak 1649), BOA, D.EC., 15/3, s.59/35 ve Evail-i Receb 1059 (11 Temmuz 1649), BOA, D.EC., 15/3, s. 63/41.

²⁸ Dursteler, "Commerce and Coexistence...", s. 125 ve Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 169.

²⁹ Maria Pia Pedani, "Facilities for Ottoman Merchants in the Rialto Market (1534-1621)", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2005, II /II, s. 993.

yükledikleri baharat ve diğer mallarını *muda* ticaret konvoyuna katarak şehre götürmekten çekinmiyorlardı³⁰.

XVI. yüzyılda Kanunî döneminde Venedik'e ticaret yapmak üzere giden tüccarların, burada çeşitli kötü muamelelere maruz kalmaları Osmanlı yönetimince sert bir dille eleştiriyordu³¹. 1537-1540 Osmanlı-Venedik savaşının başladığı sırada Venedik'teki Osmanlı tüccarlarının tutukluluk hali savaş bitene kadar devam etmişti³². 1540 tarihli Osmanlı-Venedik anlaşmasından sonra Osmanlı tüccarı Venedik'e gruplar halinde gidip gelmişlerdi³³. 1545-46'da Venedik'e toplu halde hareket eden Osmanlı tüccar ve reayasına Venedik'te haksızlık yapılmasını sadrazam Rüstem Paşa protesto etmekteydi³⁴. Aynı yüzyılın ortalarından hemen sonraya ait olan bir belgeye göre ise Bosnalı tüccarlar, ticaret yapmak üzere kalabalık bir şekilde Venedik'e gidiyorlardı³⁵. Kıbrıs'ın alınmasından sonra da Osmanlı tüccarları kalabalık gruplar halinde Venedik'e gitmeye başladılar³⁶. Ankaralı tüccar Hoca Sinan, 24 Şaban 997'de (8 Temmuz 1589) Venedik'ten 376.900 akçe değerinde mal getirmişti³⁷.

Galata'da yaşayan Venediklilerden Agostino Agazzi ile ticari bağlantısı bulunan Abdi Çelebi bir tüccardı. Agazzi yine Hamza Ağa ve Ahmed Ağa gibi çavuşlar ile vezir-i azama yakınlığı bulunan Mustafa Bey'le ticari anlaşmalar içindeydi³⁸. Ankaralı Çelebi Mehmet Reis, Ankara, İstanbul, Venedik ve Girit bağlantılı bir ticari ağ içerisinde faaliyetlerde bulundu. Yünlü ve ipekli kumaş, deri, gıda maddeleri, para

³⁰ Palmira Brummet, "Competition and Coincidence: Venetian Trading Interests and Ottoman Expansion in the Early Sixteenth-Century Levant", *New Perspectives on Turkey*, 5-6, İstanbul 1991, s. 34 ve 38.

³¹ Tayyib Gökbilgin, "Yeni Belgelerin Işığında Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı-Venedik Münasebetleri", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 172-174.

³² Mahmut H. Şakiroğlu "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler", *Tarih ve Toplum*, 2, İstanbul 1984, s. 167 ve Mahmut H. Şakiroğlu, "Venedik Şehrinde Türk Adı ve Tesirleri", *Türk Kültürü*, 12/136-137-138, Ankara 1973-1974, s. 268, 4 numaralı dipnot. Osmanlı Devleti'nin Müslüman tüccarların salimen dönmesini sağlamak üzere yabancı ülke elçilerini Yedikule'de göz hapsinde bulundurmasına dair bk. Necdet Sakaoğlu, "Elçilikler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3, İstanbul 1994, s. 150. 1570-1573 Osmanlı-Venedik savaşı sırasında muhtemelen Venedik'te hapsedilen tüccarlara karşılık olarak balyos Marc Antonio Barbaro'nun ikametgahında göz altında tutulmasına dair bk. Mahmut H. Şakiroğlu, "Balyos", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 45.

³³ Münferit tüccarlar, genellikle padişah ve diğer saray mensuplarının özel siparişlerini satın almak üzere Venedik'e giderlerdi (Turan, "Venedik'te Türk Ticaret...", s. 251-253). Saray ağalarından Ali'nin 1561'de 2600 filori ve ticarî mal yüklü mülk navlun gemisi ile Venedik'e gönderdiği iki Rum hakkında bk. Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", s. 31 ve 120.

³⁴ Rüstem Paşaya göre, 'saadetli padişahımızın memleketleri reayasına ve tacirlerine bu vehile teaddiler ola bunun sonu iyi olmaz'dı (Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, 1/2, Ankara 1964, s. 161).

³⁵ Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bosna ve Hersek ile İlgili Venedik Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler Hakkında", *Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s. 326.

³⁶ Maria Pia Pedani, "The Ottoman Empire and the Gulf of Venice", *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2004, s. 595.

³⁷ Bosna'da tüccarın malına Hassa beytülmal emini tarafından el konulmuştu (Halit Ongan, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'îye Sicili*, Ankara 1974, s. 51, 679 numaralı ferman).

³⁸ Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 51.

ticareti yapan Mehmet Reis'in, Venedik'in en önemli tüccarlarından olan Lorenzo Girardi ile ticari bağlantıları bulunmaktaydı. Ankaralı tüccar Venedik'e ticari bağlantılar kurmak üzere bazı temsilciler gönderdiği gibi, İstanbul'da da Yahudi ve Hristiyan acentaları ile işbirliği yapmaktaydı³⁹. Diğer bir tüccar ise Mehmet Reisten daha büyük yekûnlarda ticaret yapan Resul Ağa idi. Daha çok sof, ipek, mum ve kağıt ticareti yapan Resul Ağa, 1620'de Adriyatik'te korsan saldırısı sonucunda bir gemideki malları gaspedilince, Venedik tarafından kaybu tazmin edilmişti⁴⁰.

Venedik ile ticari bağları bulunan diğer bir tüccar ise Ankaralı sof tüccarı Seyyid Abdi idi. 1586'da Ankara'dan temin ettiği 38 yük sof ile İstanbul'a gelen Seyyid Abdi, gerekli vergileri ödedikten sonra, emtiayı iki adamı ile birlikte Venedik'e gönderdi. Venedikli bir sof tüccarının gemisiyle Gabela iskelesinden yola çıktıklarında Uskokların saldırısına uğradılar, mallar yağmalandı, adamlardan biri öldü, diğeri ise esir edildi. Seyyid Abdi hakkını uzun süre aradıysa da bir sonuç elde edemedi⁴¹. Müslüman/Türk tüccarlara dair diğer bir kayıt ise 1589'da Uskok saldırısına uğrayan Bosnalı tüccarlara aittir. Mürüvvet, İbrahim, Hacı Şahman ve Ali adındaki tüccarların mallarının tazmini için Osmanlı Devleti devreye girmişti⁴². Venedik'ten yükledikleri mallarla yola koyulan ve Hersek'e ulaşıp konakladıklarında Uskok saldırısına uğrayan Mehdi, İbrahim ve Şaban adlı tüccarlardan Mehdi öldürülmüş ve diğerlerinin malları gasp edilmişti⁴³. 1617 de ise korsan saldırısına maruz kalanlar bir grup Müslüman tüccardı⁴⁴.

Sadece tüccar olanların değil, muhtelif devlet görevlerinin de Venedik ile olan ticari bağlantıları önemli sayılabilecek oranda büyük ve gelişmişti⁴⁵. Mesela, XVI. yüzyılın sonlarında Galata'da yaşayan ve ticaret yapan Agazzi kardeşlere 23,872 duka veren yeniçeri ağası Ali, Venediklilerden yatırım yapmalarını istemişti⁴⁶. Niccolo

³⁹ Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 161-162.

⁴⁰ Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s.162.

⁴¹ İdris Bostan, "Adriyatik'te Osmanlılar ve Uskoklar", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s.118; Suraiya Faroqhi, "Ottoman Views on Corsairs and Piracy in the Adriatic", *The Kapudan Pasha His Office and His Domain* (ed. Elizabeth Zachariadou), Rethymnon 2002, s. 362-363 ve Maria Pia Pedani, *In Nome Del Gran Signore Inviati Ottomani a Venezia Della Caduta di Costantinopoli Alla Guerra Di Candia*, Venezia 1994, s. 19; Maria Pia Pedani, "Facilities for Ottoman Merchants in the Rialto Market (1534-1621)", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2005, II /II, s.1010 ve Maria Pia Pedani, I "Documenti Turchi" *Dell Archivio Di Stato Di Venezia*, Roma 1994, s. 245-246. Bu eser içerisinde XVI. ve XVII. yüzyılda Venedik ile ticari bağlantısı olan birçok Müslüman Türk tüccarın adı geçmektedir.

⁴² Suraiya Faroqhi, "Ottoman Views on Corsairs and Piracy in the Adriatic", *The Kapudan Pasha His Office and His Domain* (ed. Elizabeth Zachariadou), Rethymnon 2002, s. 363 ve Maria Pia Pedani, I "Documenti Turchi" *Dell Archivio Di Stato Di Venezia*, Roma 1994, s. 245-246.

⁴³ 1022-1023(1613-1614), BOA, Mühimme Defteri (MD), nr.80, s. 283/566.

⁴⁴ Suraiya Faroqhi, "Ottoman Views on Corsairs and Piracy in the Adriatic", *The Kapudan Pasha His Office and His Domain* (ed. Elizabeth Zachariadou), Rethymnon 2002, s. 363-364.

⁴⁵ Eric Dursteler, "Commerce and Coexistence: Veneto-Ottoman Trade in the Early Modern Era", *Turcica*, 34, Paris 2002, s. 105-133 ve Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 162 vd.

⁴⁶ Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 51.

Soruro ve ortağı Gianmaria Parante XVII. yüzyıl başlarında İstanbul'da baş defterdar da dâhil olmak üzere birçok devlet görevlisiyle ticari bağlantılar kurmuşlardı⁴⁷. Kıbrıs Beylerbeyliği, kapudan-ı deryalık ve Mısır Beylerbeyliği yapan Cafer Paşa Rum, Müslüman ve Yahudi acenteler aracılığıyla ticaret yaptığı gibi, doğrudan Venedikli tüccarlarla da ortaklık kurdu⁴⁸. Bazı sadrazamların da Venedik ile kendi adlarına çalışan adamları vasıtasıyla ticaret yaptıkları görülmektedir⁴⁹.

Venedik idarecileri, XVII. yüzyıl başlarında gümrük vergisi girişinde 1590'lardaki gelirlere göre %30'luk bir kayba şahit oldular⁵⁰. Venedik'teki yabancı tüccarların korunmasına ve Venedik'e gelirken kolaylıklar sağlanmasına ehemmiyet verilmeye başlandı. Nitekim bir arşiv belgesine göre, Osmanlı Müslüman tüccarları Venedik'e gittiklerinde diledikleri şekilde ticaretlerini yapmakta, Venedik Devleti her konuda yardımcı olmaktaydı⁵¹. Venedik'te her geçen gün sayısı artan Osmanlı tüccarlarının kalacağı bir yerin bulunmaması da Venedik yönetimini harekete geçirdi. Venedik idarecileri şehre gelen yabancılara uyguladığı Venedik'te birer ticaret merkezi açma anlayışı gereğince sayıları gittikçe artmaya başlayan Türk tüccarlara da bir yer göstermek zorunluluğu hissetmişti⁵². Daha 1570'lerde Venedikli yöneticiler, ticaret için gelen Osmanlı-Müslüman tüccarlarının kalacağı ve mallarını muhafaza edebileceği bir yer bulmaya çalışmışlardı. 1575'te Türkleri yakından tanıyan Michele Membre'ye Venedik'e gelen Türklerin neden mutlaka bir arada bulunmasına ve Türklerin yerleşeceği binanın nasıl donatılacağına dair görüşlerin yer aldığı bir rapor hazırlanmıştı⁵³. XVII. yüzyılda Osmanlı tebaası tüccarların gruplar halinde gidiş

⁴⁷ Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 56.

⁴⁸ Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 164-166 ve 168.

⁴⁹ Örneğin 1598'de Sadrazam İbrahim Paşa'nın adanı olan Mustafa Bey, ipek kumaş alınmak üzere Agazzi kardeşlere 190,680 akçe vermişti (Eric R. Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006, s. 166).

⁵⁰ Alman tüccarların Venedik'te kaldıkları *Fondaco Dei Tedeschi*'den elde edilen gelirlerin düşmesinden duyulan kaygılara dair bk. Domenico Sella, "Crisis and Transformation in Venetian Trade", *Crisis and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries*, (ed. Brian Pullan), London 1968, s. 94. Doğu Akdeniz'den Venedik'e gelen malların ticaretini Venedik'te yapan Alman tüccarların ikamet ettikleri *Fondaco dei Tedeschi* için bk. Pierre Jeanin, *Merchants of the 16th Century*, New York 1972, s. 16 ve Hermann Kellenbenz, "From Melchior Manlich to Ferdinand Cron German Levantine and Oriental Trade Relations (Second Half of 16th and Beginning of 17th C.)", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Ankara 1990, s. 559.

⁵¹ Evahir-i Zilkade 1034 (3 Eylül 1625), BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), 6004, 123/1. 1670'lerde de Venedik'teki tüccarlara aynı tavırla yaklaşıldığına dair Sella, "Crisis and Transformation in Venetian Trade", *Crisis and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries*, (ed. Brian Pullan), London 1968, s. 97.

⁵² XVI. yüzyıl içerisinde Osmanlı tüccarlarının Venedik'te kaldıkları değişik yerler için bk. Maria Pia Pedani, "Facilities for Ottoman Merchants in the Rialto Market (1534-1621)", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2005, II/II, s. 1003-1004.

⁵³ Mahmut H. Şakiroğlu, "Venedik'teki Türk Ticaret Merkezi (Fondaco Dei Turchi) Hakkında Yeni Bilgiler ve Bunun Ticaret Tarihimizdeki Yeri", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*", II, İstanbul 1989, s. 616 ve Şakiroğlu, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler", *Tarih ve Toplum*, 2, İstanbul 1984, s. 167. İnebahtı Savaşı'ndan sonra Venedik'teki Türkleri bir araya getirme görüşünün Venedik'te kabul görmeye başlaması hakkında bk. Ennio Concina, *Doç ve Sultan*, s. 84.

gelişleri de Venedik'in bu konuda harekete geçmesine vesile oldu. Bu sırada, Ragusa ile ticarî bir çekişme içerisinde olan Venedik, Spilato'yu bir ticarî merkez haline getirmeye çalışıyordu. Spilato limanı yoluyla Osmanlı tüccarları Venedik'e gelmeye başladılar. 1611'de Spilato'ya gelen Polonyalı Simeon, burada İstanbul, Ankara ve Edirne'den çok sayıda Müslüman tüccarın bulunduğunu belirtmektedir⁵⁴.

1621'de XVI. yüzyıl ortalarından itibaren şehirde muhtelif binalarda kalan Türk tüccarlar, en sonunda Fondaco Dei Turchi adlı binaya yerleştirildiler⁵⁵. Bina da hem Osmanlı tebaası Balkan tüccarları, hem de Osmanlı tüccarları kalmaya başladılar⁵⁶. Fondaco, han, kervansaray karşılığında kullanılan bir kelimedir. Venedik'teki Fondaco Dei Turchi, Türk tüccarlarının ikamet ettikleri bir otel, mallarını muhafaza ettikleri bir depo, aynı zamanda ticaret yaptıkları bir merkezd⁵⁷. Bina, Venedik'in en eski yapılarından birisidir. Bizans mimarisi özellikleri ile inşa edilmiştir. Türk tüccarlara tahsisinden evvel Ferrara Dükü'nün Sarayı olarak kullanılmıştır. Bir nevi Türk hanı olarak kabul edilebilecek binada aynı anda 120 tüccarın barınmasına imkân sağlanmıştı. Osmanlı tüccarları handa 1815'e kadar ikamet etmişlerdi⁵⁸.

Venedik tüccarının Osmanlı topraklarında karşılaştığı problemlerin benzerlerini Osmanlı tüccarları da Venedik'te yaşamaktaydı. Özellikle dil, din, gelenek görenek farklılıklarından doğan anlaşmazlıklar, bazen Türk tüccarlardan bazen de Venediklilerin çeşitli engellemelerinden kaynaklanmaktaydı. Venedik'te Osmanlı tüccarlarının haklarını korumak üzere daimi bir temsilcisinin olmaması yüzünden, tüccarlar haklarını aramak üzere Venedik yönetimine doğrudan başvuruyorlardı⁵⁹. Eğer zarara uğramışlarsa önce diplomatik vasıtalarla kayıplarını tazmin etmeye çalışıyorlardı. Tüccarlar, Venedik yönetimine şikâyetlerinin büyük bir bölümünü yazılı olarak kendi dillerinde yapmaktaydılar⁶⁰. Türkçe bilen tercümanlar vasıtası ile başvuran ve problemlerini çözmeye çalışan tüccarların, Osmanlı yönetimi tarafından da takip edildiği anlaşılmaktadır⁶¹.

⁵⁴ Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi*, İstanbul 2007, s. 40.

⁵⁵ Fatma Mansur Coşar, "Venedik ile Osmanlı Arasındaki Bağ: Tüccarlar", *Toplumsal Tarih*, 2, İstanbul 1994, s.20; Philippe Braunstein, "Venedig und der Türke (1450-1570)", *Herausgegeben von Othmar Pickl Die Wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, Graz 1971, s. 66; Turan, "Venedik'te Türk Ticaret...", s. 257-262 ve Suraiya Faroqhi, "Esnaf Ağları ve Osmanlı Zanaat Üretimi", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, İstanbul 2003, s. 21.

⁵⁶ Kafadar, *agm*, s. 202 ve Şakiroğlu, "Venedik Şehrinde Türk Adı ve Tesirleri", *Türk Kültürü*, 12/136-137-138, Ankara 1973-1974, s. 267-268.

⁵⁷ Turan, "Venedik'te Türk Ticaret...", s. 247 ve Faroqhi, "Merchant Networks and Ottoman Craft Production", *Urbanism in Islam*(ed. T.Yukama), Tokyo 1989, s. 107.

⁵⁸ Mahmut H. Şakiroğlu, "Venedik'teki Türk Ticaret Merkezi (Fondaco Dei Turchi)...", s. 615-619. Binanın tarihçesi için bk. Turan, "Venedik'te Türk Ticaret...", s. 262-265.

⁵⁹ Turan, "Venedik'te Türk Ticaret...", s. 270. Oysa ki Venedik'teki Almanların haklarını gözeten bir konsolos bulunmaktaydı (Kellenbenz, *agm*, s. 566).

⁶⁰ Mahmut H. Şakiroğlu, "Venedik Arşivi ve Kitaplıklarından Türk Tarih ve Kültürüne Ait Kayıtlar", *Erdem*, 3/7, Ankara 1987, s. 113.

⁶¹ 1534'te Türk tüccarların haklarını korumak ve işlerini takip etmek üzere Girolamo Civran tercüman olarak Venedik yönetimi tarafından atanmıştı (Maria Pia Pedani, "Facilities for Ottoman Merchants in the Rialto Market (1534-1621)", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2005, II/II, s.1009-1010).

Osmanlı tüccarlarının Venedik'e götürdüğü mallar arasında yapağı birinci sıradaydı. Pamuk, pamuk ipliği, sof, deri ve deri mamulleri ise götürülen diğer hammaddelerdi. Venedik'ten satın aldıkları mallar ise oldukça revaçta olan yünlü ve ipekli kumaşlar, kadifeler, satenler ve diğer kumaş çeşitleriydi⁶². Venedik'le ticaret üzere bulunan tüccarların sayısı ne kadardı? 1570'lerde Venedik'te 75 Müslüman tüccar, 97 Osmanlı tebaası Yahudi tüccar bulunmaktaydı. Bunun daha da ötesinde Venedik'le 1573'te başlayıp 1645'e kadar devam eden uzun barış döneminde, genellikle tam bu döneme tekabül eden ve kabul gören Osmanlı ekonomik gerilemesinin tam aksine Osmanlı tüccarlarının Venedik'le olan ticaretlerinde tam bir ilerleme yaşanmıştır. Osmanlı parasının söz edilen dönemde değerinin devamlı düşmesinin bu büyümede mühim bir etkisi olmuştur. Zira Osmanlı mallarının daha ucuza satın alınması, Osmanlı hammaddelerine ihtiyaç duyan Venedik sanayisi için önemli bir fayda sağlıyordu⁶³.

XVII. yüzyıl başlarında Türk tüccarların Venedik'e kadar gidip mal satın alarak döndüklerini muhtevi arşiv kayıtları mevcuttur⁶⁴. 1620'de Venedik'ten kumaş ve çuha ticareti yapan Osmanlı tüccarı bulunmaktaydı⁶⁵. Osmanlı topraklarına gelen Venedikli tüccarların malları herhangi olumsuz bir durumda koruma altına alınmaktaydı. Mesela, ölen bir tüccarın terekesi balyos ya da konsolos yardımıyla sahiplerine teslim edilmekteydi. Yine, alacağı olan bir Venedikli için Osmanlı yönetimi bile araya girmekteydi. Bunun gibi, levent saldırısına uğrayan Venedik gemilerindeki mallar sahiplerine iade ediliyordu. Acaba, Venedik'e giden Osmanlı tüccarlarının çeşitli nedenlerle meydana gelen zararları tazmin edilmekte miydi? Bir arşiv belgesine göre, Ahmet adlı bir sof tüccarı Venedik'e gitmek üzereyken Hersek'te Saray kazası yakınlarında haramilerin saldırısına uğrayıp, öldürülmüştü. Geride kalan altı yük sof İspilit'te (Spilato) Ahmet'in ortağı olan bir Venedikliye teslim edilmişti. Ahmet'in kardeşleri ve annesi Osmanlı yönetimine başvurarak sofun kendilerine gönderilmesini istemişlerdi. Osmanlı idarecileri de Venedik yönetiminden Ahmet'in Venedik'te bulunan eşyasının iadesinin iki ülke arasındaki anlaşmalara binaen yapılmasını bildirmişti⁶⁶. Diğer bir belgede geçtiği üzere Venedik yöneticilerinin İspilit'e gidip gelen tüm Osmanlı tüccarlarına kefil olduğu iddia edilmektedir. Venedik Korfozu'nda⁶⁷ İspanya ve Anaboli gemileri ile korsan kalyonların saldırısına uğrayan çuha ve kumaş yüklü bir Venedik gemisinde Venedikli ve Yahudi tüccarlarla birlikte Müslüman tüccarlar da bulunmaktaydı. Tüccarlar Venedik gemisindeki mallar korsanlarca yağmalandığından zararlarının tazmini için İstanbul'a gelip divan-ı hümayuna başvurmuşlardı. Onlara göre, Venedik önceden yazılı bir belge vermiştir. Hatta Venedik'e verilen ahidnâmede de kayıtlıdır. Öyleyse zararlarının karşılanması gerekmektedir. İstanbul'da yapılan incelemede böyle bir kayıttın olmadığı anlaşılmış ve

⁶² Şerafettin Turan, "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi", *Belleten*, XXX/126, Ankara 1968, s. 255.

⁶³ Kafadar, *agm.* s. 201.

⁶⁴ 15 Zilkade 1020 (19 Ocak 1612), BOA, D. EC. 13/1, s. 84/415 ve 22 Zilhicce 1020 (25 Şubat 1612), BOA, D. EC. 13/1, s. 84/420.

⁶⁵ Evahir-i Muharrem 1030 (25 Aralık 1620), BOA, MAD. 6004, s. 11/3.

⁶⁶ 15 Zilkade 1020 (19 Ocak 1612), BOA, D. EC. 13/1, s. 84/415.

⁶⁷ Venedik Korfozu için bk. Maria Pia Pedani, "The Ottoman Empire and the Gulf of Venice", *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2004, s. 585-600.

şikâyetçilerin isteklerinden vazgeçmeleri istenmiştir⁶⁸. Birkaç yıl sonra yine aynı sorun yüzünden Müslüman tüccarların yaptıkları girişimler de sonuçsuz kalmıştı. Balyosun zararların tazmini için sorumlu tutulması ve bu konuda Venedik beylerinin vekili olarak görülmesi doğru değildir sonucuna varılmıştı⁶⁹.

Sonuç olarak, Türklerin uluslararası ticarete oldukça etkin bir şekilde var olduklarını söylemek mümkündür. Türk tüccarlara dair incelenen döneme ait birinci el kayıtların kısır kalması bir handicap olarak görülse de hem o devre ait bazı belgelerden hem de çeşitli araştırmacılar tarafından hazırlanan eserlerden faydalanmak suretiyle Türk tüccarların faaliyetlerine tanıklık edilmektedir. Dubrovnik, Ankona, Polonya, İngiltere gibi ülkelerde ticaret yapan Osmanlı tüccarlarının bilhassa Venedik'le olan ticari bağları ise oldukça kuvvetlidir.

Kaynaklar

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Düvel-i Ecnebiye Defterleri*, nr. 13/1ve 15/1, Maliyeden Müdevver Defterler, nr.6004 ve *Mühimme Defteri*, nr.80
- Bostan, İdris, "Adriyatik'te Osmanlılar ve Uskoklar", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006.
- Braunstein, Philippe, "Venedig und der Türke (1450-1570)", *Herausgegeben von Othmar Pickl Die Wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, Graz 1971.
- Brummet, Palmira, "Competition and Coincidence: Venetian Trading Interests and Ottoman Expansion in the Early Sixteenth-Century Levant", *New Perspectives on Turkey*, 5-6, İstanbul 1991.
- Concina, Ennio, *Doç ve Sultan*.
- Coşar, Fatma Mansur, "Venedik ile Osmanlı Arasındaki Bağ: Tüccarlar", *Toplumsal Tarih*, 2, İstanbul 1994
- Dursteler, Eric R., *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006.
- Dursteler, Eric R., "Commerce and Coexistence: Veneto-Ottoman Trade in the Early Modern Era", *Turcica*, 34, Paris 2002.
- Dzubinski, Andrej, "16.-18. Yüzyıllarda Polonya-Osmanlı Ticareti", *Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, İstanbul 1999.
- Emecen, Feridun, *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri*, İstanbul 1997
- Faroqhi, Suraiya, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (ed.Halil İnalçık-Donald Quataert), II, İstanbul 2004.
- Faroqhi, Suraiya, "Ticaret: 1480'lerde Bursa Tüccarları", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, İstanbul 2003, s. 153-177.

⁶⁸ Bazı Müslüman ve Yahudiler isteklerinden vazgeçmeyip, İspilit'teki görevlilerden zararlarının tazminini istemeye devam etmekteydiler (25 Ramazan 1026 (26 Eylül 1617), BOA, D. EC. 13/1, s. 153/721).

⁶⁹ Evahir-i Muharrem 1030 (25 Aralık 1620), BOA, MAD. 6004, s. 11/3. Aynı konuda bk. Evası-ı Receb 1035 (23 Nisan 1625), BOA, MAD. 6004, s. 117/1.

- Faroqhi, Suraiya, "Merchant Networks and Ottoman Craft Production", *Urbanism in Islam*(ed. T.Yukama), Tokyo 1989.
- Faroqhi, Suraiya, "Traders and Custom Officials in 1660's Iskenderun", *New Perspectives on Turkey*, 5-6, İstanbul 1991.
- Faroqhi, Suraiya, "Textile Production in Rumeli and the Arab Provinces: Geographical Distribution and Internal Trade (1560-1650)", *Osmanlı Araştırmaları*, II (İstanbul 1980).
- Faroqhi, Suraiya, "Ottoman Views on Corsairs and Piracy in the Adriatic", *The Kapudan Pasha His Office and His Domain* (ed. Elizabeth Zachariadou), Rethymnon 2002.
- Faroqhi, Suraiya, "Esnaf Ağları ve Osmanlı Zanaat Üretimi", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, İstanbul 2003.
- Fleet, Kate, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge 1999
- Frangakis-Syrett, Elena, *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret (1700-1820)*, İzmir 2006.
- Goffman, Daniel, "Ottoman Millets in the Early Seventeenth Century", *New Perspectives on Turkey*, 11, İstanbul 1994.
- Gökbilgin, Tayyib, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, V-VIII/9-12 (Ankara 1968-71).
- Gökbilgin, Tayyib, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, I/2 (Ankara 1964).
- Gökbilgin, Tayyib, "Yeni Belgelerin Işığında Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı-Venedik Münasebetleri", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970.
- Gökbilgin, Tayyib, "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Ait Bosna ve Hersek ile İlgili Venedik Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler Hakkında", *Tarih Dergisi*, 32 (İstanbul 1979).
- Greene, Molly, *A Shared World Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, Princeton 2000.
- Hanna, Nelly, *Making Big Money in 1600 The Life and Times of İsmail Abu Taqiyya, Egyptian Mercant*, Syracuse-New York 1998.
- İnalcık, Halil, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, London 1978, s. 97-140.
- İnalcık, Halil, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea, I, The Customs Register of Caffa, 1487-1490*, Harvard University 1995.
- İnalcık, Halil *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, I, İstanbul 2000.
- Jeanin, Pierre, *Merchants of the 16th Century*, New York 1972.
- Kafadar, Cemal, "A Death in Venice(1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima", *Journal of Turkish Studies*, 10, Cambridge-Mass. 1986.
- Kellenbenz, Hermann, "From Melchior Manlich to Ferdinand Cron German Levantine and Oriental Trade Relations (Second Half of 16th and Beginning of 17th C.), *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Ankara 1990.
- Kolodziejczyk, Dariusz, "The Export of Silver Coin Through the Polish-Ottoman Border and the Problem of the Balance of Trade", *Turcica*, 28 (1996).

- Mantran, Robert, *XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1995.
- Masters, Bruce, "Patterns of Migration to Ottoman Aleppo in the 17th and 18th Centuries", *International Journal of Turkish Studies*, 4/1-2, Madison Wisconsin 1987-1988.
- Ongan, Halit, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'ıye Sicili*, Ankara 1974.
- Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiye*, İstanbul 2007.
- Pedani, Maria Pia, "Facilities for Ottoman Merchants in the Rialto Market (1534-1621), *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2005, II /II.
- Pedani, Maria Pia, "The Ottoman Empire and the Gulf of Venice", *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2004.
- Pedani, Maria Pia, *In Nome Del Gran Signore Inviati Ottomani a Venezia Della Caduta di Costantinopoli Alla Guerra Di Candia*, Venezia 1994.
- Pedani, Maria Pia, "Facilities for Ottoman Merchants in the Rialto Market (1534-1621), *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2005.
- Maria Pia Pedani, *I "Documenti Turchi" Dell Archivio Di Stato Di Venezia*, Roma 1994.
- Sahillioğlu, Halil, *Topkapı Sarayı Arşivi H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, İstanbul 2002.
- Sakaoğlu, Necdet, "Elçilikler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3, İstanbul 1994.
- Sella, Domenico, "Crisis and Transformation in Venetian Trade", *Crisis and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries*, (ed. Brian Pullan), London 1968.
- Şakiroğlu, Mahmut H., "Venedik'teki Türk Ticaret Merkezi (Fondaco Dei Turchi) Hakkında Yeni Bilgiler ve Bunun Ticaret Tarihimizdeki Yeri", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, II, İstanbul 1989.
- Şakiroğlu, Mahmut H., "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler", *Tarih ve Toplum*, 2 (İstanbul 1984).
- Mahmut H. Şakiroğlu, "Venedik Şehrinde Türk Adı ve Tesirleri", *Türk Kültürü*, 12/136-137-138 (Ankara 1973-1974).
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Balyos", *DİA*, V, İstanbul 1992.
- Şakiroğlu, Mahmut H., "Venedik'teki Türk Ticaret Merkezi (Fondaco Dei Turchi) Hakkında Yeni Bilgiler ve Bunun Ticaret Tarihimizdeki Yeri", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, II, İstanbul 1989.
- Şakiroğlu, Mahmut H., "Venedik Arşivi ve Kitaplıklarından Türk Tarih ve Kültürüne Ait Kayıtlar", *Erdem*, 3/7 (Ankara 1987).
- Turan, Şerafettin "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi", *Belleten*, XXX/126 (Ankara 1968).
- Veinstein, Gilles, "Marchands ottomans en Pologne-Lituanie et en Moscovie sous le regne de Soliman le Magnifique", *Cahiers du Monde russe*, 34, 1994.